

vuf 'Akıde ve sülûk (Kahire 1412); Zekeriyâ Süleyman, *et-Turuğu's-süfiyye* (Riyad 1412); Saîd Hârûn, *Fi Menâzili's-sıddîkin ve'r-rabbâniyyin* (Kahire 1410); Mahmûd Abdür-raûf, *el-Keşf 'an hâkı-kati's-süfiyye* (Uman 1413); Ali Zeyûr, *el-'Aklıyyetü's-süfiyye ve nefsanıyyetü't-taşavvuf* (Beirut 1979); Âmir Neccâr, *et-Taşavvufü'n-nefsî* (Kahire 1410); Hâşim Ma'rûf Hasenî, *Beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyü'* (Beirut 1979); Abdülkâdir İsa, *Hakâ'ik 'ani't-taşavvuf* (Haleb 1414); Hasan Kâmil el-Maltavî, *eş-Süfiyye fi il-hâmihim* (Kahire 1412/1992).

Son dönemlerde tasavvuf terimlerini ihtiva eden Farsça eserler de yazılmış olup Seyyid Ca'fer-i Seccâdî'nin *Ferheng Luğat ve İştihâhât ve Ta'birât-ı 'İrfânî* (Tahrân 1403/1983), Cevâd Nurbahş'ın *Ferheng-i Nurbahş İştihâhât-ı Taşavvuf* (I-X, London 1367 hş.), Seyyid Sâdik'in *Şerh-i İştihâhât-ı Taşavvuf* (Tahrân 1367 hş.) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Yine son dönemlerde tasavvuf ve tarikatlar aleyhinde kaleme alınan eserlerde zornu olarak tasavvuf terimlerine de yer verilmektedir. Bunların bazıları şunlardır: Abdullah b. Cârullah, *el-Maḥabbe* (Kahire 1410); Muhammed Hilâlî, *el-Hediyetü'l-hâdiye ile't-tâ'ifeti't-Ticânîyye* (Medine 1393); Abdurrahman Dimâşkî, *er-Rifâ'îyye* (Riyad 1410); Sâre bint Abdülmuhsin, *Naẓariyyetü'l-ittisâl 'inde's-süfiyye fi çav'i'l-İslâm* (Cidde 1411); Abdurrahman Vekîl, *Hâzihî hiye's-süfiyye* (Beirut 1984); Ahmed Mahmûd Cezâr, *el-İmâmü'l-müceddid İbn Bâdis ve't-taşavvuf* (Kahire 1988).

Batı dillerinde kaleme alınan veya Arapça'dan Batı dillerine tercüme edilen tasavvufî eserlerin sonuna genellikle terimler sözlüğü ilâve edilmiştir. Batı'da ihtidâ eden kişilerin yazdığı tasavvufla ilgili eserler arasında doğrudan terimlerle ilgili olanları da vardır.

Tasavvuf terimleri çağdaş ilimler açısından da ele alınmıştır. Raûf Ubeyd'in *Fi'l-İlhâm ve'l-ihtiyârü's-süfî* (Mısır 1986), Ali Zeyûr'un *el-'Aklıyyetü's-süfiyye ve nefsanıyyetü't-taşavvuf* (Beirut 1979) adlı eserlerinde konu psikoloji ve antropoloji açısından incelenmiştir. Erol Güngör *İslâm Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul 1982), Sabri F. Ülgener *Zihniyet ve Din* (İstanbul 1981) adlı eserlerinde bazı tasavvuf terimlerini esas alarak sosyal psikoloji, iktisat ve sosyoloji bilimlerinin verilerine göre değerlendirmeler yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, tür.yer.; Tehânevî, *Keşşâf*, tür.yer.; Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühâd*, Beirut, ts.; Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-huḫûküllâh* (nşr. M. Smith), London 1940; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), tür.yer.; Serrâc, *el-Lüma'*, tür.yer.; Süle-mî, *Ṭabaḫât*, tür.yer.; Ebû Nuaym, *Hilye*, tür.yer.; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), tür.yer.; Hücvîrî, *Keş-fü'l-mahcûb* (Uludağ), tür.yer.; Herevî, *Ṭaba-ḫât*, tür.yer.; a.mlf., *Şad Meydân*, Kabil 1962; a.mlf., *Menâzil*, tür.yer.; Gazzâlî, *İhyâ'*, tür.yer.; Ahmed Gazzâlî, *Sevânihu'l-uşşâk* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1942; Baklî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazîf Hoca), İstanbul 1974; a.mlf., *'Abherü'l-'âşıkîn* (nşr. M. Muîn - H. Corbin), Tahrân - Paris 1953; Necmeddîn-i Kübrâ, *Uşûlü'l-aşere*, Bursa Eski Eserler Ktp., Cami-i Kebir, nr. 1700, vr. 59°-61°, a.e. (trc. Mustafa Kara), İstanbul 1980; Sühreverdi, *Avârif* (Yılmaz - Gündüz), tür.yer.; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, tür.yer.; Necmeddîn-i Râzî, *Mirşâdü'l-'ibâd*, Tahrân 1986; Mevlânâ, *Meşnevî*, tür.yer.; a.mlf., *Divân-ı Kebir* (nşr. Be-düzzaman Firûzanfer), Tahrân 1336 hş.; Fahred-dîn-i İrâkî, *İştihâhât-ı Ehl-i Taşavvuf* (*Külliyât* içinde, nşr. Saîd-i Neffsî), Tahrân 1335 hş.; Kâşânî, *İştihâhâtü's-süfiyye*, tür.yer.; Bâhar-zî, *Evrâdü'l-aḥbâb ve fuşûlü'l-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahrân 1358 hş.; Süleyman Köstendilî, *Lemeât-ı Nakşibendiyye*, İÜ Ktp., T, nr. 200; a.mlf., *Mir'âtü'l-muvahhidin*, İÜ Ktp., T, nr. 3469/1; a.mlf., *Mecmûatü'l-maârif*, İÜ Ktp., T, nr. 923/2; Harîrzâde, *Tibyân*, tür.yer.; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, tür.yer.; Sâdik Vicdânî, *Tomar-Sûfi ve Tasavvuf*, İstanbul 1340-42; a.mlf., *Tomar-Halvetiyye*, tür.yer.; a.mlf., *Tomar-Melâmîlik*, tür.yer.; a.mlf., *Tomar-Kâdiriyye*, tür.yer.; Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1331; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1340; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melevî Adâb ve Erkânı*, İstanbul 1983; a.mlf., *Tasavvufun Dilimise Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977; Abdülkâdir es-Süfî, *Yüz Basamak*, İstanbul 1982; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991; Pakalın, tür.yer.

MUSTAFA KARA

İSTİLÂM

(الإستلام)

İlâhî tecellinin etkisiyle sâlikin kendinden geçmesi anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "bir şeyi dibinden kesmek, kökünü kazımak" anlamına gelen *salım* kökünden türeyip aynı mânada kullanılan kelimeye (*Kâmus Tercümesi*, IV, 369) süfîler tasavvufî bir anlam yüklemiş ve çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Serrâc'a göre istilâm sâlikin bilincini ortadan kaldıran bir galebe halidir (*el-Lüma'*, s. 450). Kuşeyrî sâlikin istilâm halinde duyarlılığını yitirdiğini, bu hal sürekli olursa ona da mahv denildiğini söyler; mahv durumundaki sâlik için temkin-telvîn, makam-hal gibi hususlar söz konusu olmaz (*er-Risâle*, s. 225). Hücvîrî istilâmı, "Kulun kendin-

den tamamıyla geçmesine sebep olacak şekilde Hakk'ın tecellisine mazhar olmasdır" şeklinde tanımlar (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 506).

Vâsıtı kalplerin intisâf, istilâm ve imtihan halinde bulunduğunu, intisâfın ilk, istilâmın onu takip eden ikinci hal olduğunu, bunu da tamamıyla silinme (imtihan) halinin takip ettiğini söyler (Serrâc, s. 300). İmtihan halindeki kalple istilâm halindeki kalp aynı olmakla beraber istilâm imtihandan daha özel ve daha latif bir haldir (*a.g.e.*, s. 450; Hücvîrî, s. 506).

Kâşânî'ye göre istilâm bir tür hayret ve sermestlik halidir (*İştihâhâtü's-süfiyye*, s. 30; Baklî, s. 628). Muhyiddin İbnü'l-Arabî, istilâmın sebebi olarak kulun Hakk'ın cemâlini temaşa etmesini gösterir. Hak, kulun ruhuna cemâl sıfatıyla tecelli edince bu tecelli onda heybet halini meydana getirir. Çünkü güzellik Allah'ın, heybet kulun niteliğidir. Kulun kalbini etkileyen heybet onun organlarını uyuşturur. İstilâmın en ilginç yanı iki zıddı birleştirmesidir. Sâlik hem hareketsizdir, hem de iradesi dışında döndürülmektedir. İbnü'l-Arabî, istilâm halini yaşayan Bâyezîd-i Bistâmî ile Şibî'yi sâliklere örnek olarak gösterir. Bâyezîd-i Bistâmî istilâm halinde Allah'tan hiçbir şey dilememeyi dilemişti. İradesi yoktu, ilâhî iradeyle hareket ediyordu. Kendi iradesine nisbetle hareketsizdi, ancak ilâhî iradeyle hareket halindeydi. Bu durumda fiilde fâni olma, fâil olarak sadece Allah'ı görme esastır. Şibî istilâm halindeyken namaz vakti girince kendine gelir, namazını kılar ve eski haline dönerdi. Her iki durumda da hareket etmiyor, hareket ettirilirdi (*el-Fütühât*, III, 531).

İbn Teymiyye istilâmın eksik ve ârızî bir hal olduğunu, abartılmaması gerektiğini, bazı sâliklerde buna rastlanmadığını söyler ve bu hali yanlış değerlendiren bir kısım mutasavvıfların hulûl ve ittihâda kaydığını belirtir (*Mecmû'u Fetâvâ*, XIII, 198-199).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 856; *Kâmus Tercümesi*, IV, 369; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 300, 450; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 225; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (nşr. M. el-Kettânî), Beirut 1970, s. 506; Baklî, *Şerh-i Şaḫhiyyât*, s. 628; Kâşânî, *İştihâhâtü's-süfiyye*, s. 30; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, III, 531; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, II, 343; X, 594; XIII, 198-199; XXXVI, 190; İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikin*, Beirut 1983, III, 82; İbnü'l-Hatîb, *Rauzatü't-târif*, I, 430; Seyyid Sâdik-i Güherîrî, *Şerh-i İştihâhât-ı Taşavvuf*, Tahrân 1326, I, 265; Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256, s. 234; Dihhudâ, *Luğatnâme*, IV, 2764.

SÜLEYMAN ULUDAĞ